

Mein Engel

Du, mein himmlischer Freund,
mein Engel,
Der du mich zur Erde geleitet hast
und mich geleiten wirst
durch die Todespforte in die
Geistesheimat der Menschenseele.
duše. Du. der die Wege kennst seit
cesty Jahrtausenden.
Lass nicht ab, mich zu erhellen,
mich zu durchkraften,
mir zu raten, dass ich aus dem
webenden Schicksalfeuer
als ein stärkeres Schicksalgefäß
hervorgehe und mich immer mehr
erfüllen lerne mit dem Sinn
der göttlichen Weltenziele.

Můj anděli

Můj nebeský příteli,
můj anděli,
kterýs' mne provázel k Zemi
a budeš mne provázet
skrze bránu smrti do duchovního
domova lidské
Ty, který znáš
po tisíciletí.
Nezapomeň, abys' mne osvítil,
abys' mne posílil,
radil mi, abych s z tkajícího ohně
osudu
vyšel jako silnější nádoba osudu
a stále více mne uč
naplňovat se smyslem
božských cílů světa.

Rudolf Steiner

Potopy a záplavy

Jan Bouzek

Ta potopa, o které hovoří Starý zákon a mnoho dalších tradic, ta, která skončila historií Atlantidy, byla následkem zneužití sil živé přírody těmi Atlantidany, kteří svou pýchou, zpupností a snahou o privatizaci přírodních sil (tj. jejich osvojení pro své sobecké cíle) tuto katastrofu způsobili. Katastrofa byla ovšem způsobem léčby – umožnila pokračování vývoje lidstva. Jsou současné záplavy podobného rázu? Jistě svým způsobem ano, i když v daleko menším měřítku, upozorňují nás na hranice lidské moci, dávají nám možnost pěstování solidarity, ochoty k pomoci, ale především jsou pomocí, abychom se probudili k jasnému vědomí situace a napravili to, co jsme způsobili.

Klimatologie dává jen pravděpodobné výsledky, jednotlivé události lze předvídat pouze s jistou mírou pravděpodobnosti. Ale lidská činnost bezpochyby přispěla svým negativním působením ke katastrofickým událostem, ke změně klimatu. Především nese odpovědnost tzv. skleníkový efekt, přehlcení vyšších vrstev atmosféry kyslíkem uhlíčitým a prachovými částicemi, vesměs pocházejícími ze spalování fosilních paliv – uhlí, nafty a benzínu, plynu. Pouze ti, kdo to vidět nechtějí, jako dnešní vedoucí představitelé americké politiky, o tom mohou pochybovat. Sám jsem pracoval s odborníky na klimatologii dlouhá

léta v bádání o pochopení klimatických změn v minulosti, ale ti nejrozumnější z nich varovali už před dvaceti lety, že skleníkový efekt přinese spolu s oteplením nárůst dramatických situací.

Regulace, odvodňování, meliorace, stavba silnic a dálnic pozměnily schopnosti krajiny absorbovat přebytečnou vodu. Plocha mokřých luk, lužních lesů a bažin byla zmenšena, průtoky vody postaveny bariéry. Přehrady pozměnily průtoky řek, regulace zúžily jejich řečiště, zaasfaltované a zastavěné plochy ztratily schopnost absorbovat vodu.

Kulturní krajina střední Evropy, vytvářená od neolitu a nazývaná těž mírným pásem Evropy, se dostala do situací, které se z tradice vymykají. Letošní záplavy byly způsobeny oním klimatickým fenoménem, který se nazývá „Janovská níže.“ Poněkud zjednodušeně, ale v podstatě správně popisuje tuto situaci i J. v. Königslów v Goetheanu (36, z 1. září 2002, s. 653–655). Vývoj počasí je v posledních letech daleko chaotičtější než dříve, ale jedna dráha pohybu nízkého tlaku se stává typickou. Pohybuje se od Atlantiku přes jižní Francii do Středomoří, a stává se tam tzv. „Janovským cyklónem“. Nad Středozemním mořem tyto mraky sílí, přibírají masy vlhkého teplého vzduchu. Pak pokračují na sever, přes Maďarsko a Rakousko se posunují do střední Evropy. Zde narazí na masy studeného vzduchu, vodní pára se kondenzuje, vznikají mocné mraky, ze kterých pak hojně prší. Ke vzniku této situace patří také nízký tlak ve výšce asi 5,5 km nad zemským povrchem, pod ním se vytváří další oblast nízkého tlaku těsně nad zemí. Oba dohromady způsobují velmi stabilní počasí. Izolována od pohybů vzduchu, tlaková níže ve výšce se udržuje dlouho, a pod ní pak stále prší. Tato situace se vytvoří asi dvakrát až třikrát do roka, ale ne vždy dojde ke katastrofálním deštům. K nim došlo před pěti lety na Moravě a ve Slezsku, letos v jižních Čechách, ale také v Rakousku, Německu a jinde.

Toto proudění „Janovského cyklónu“ přináší do mírného klimatu střední Evropy neobvykle dramatické situace. Z potoků se stávají řeky a ohrozí své okolí na několik dní; pak se vrátí do normálního stavu; potoky ohrožují obvykle jen malá území. U řek je takové vymknutí se z normálního stavu a z řečiště ještě nebezpečnější; trvá déle a ohrožuje celé povodí; povodňovou vlnu lze těžko předem měřit a odhadnout. Taková řeka „posedlá hněvem“, způsobeným „Janovskou níží“ v srpnu“ potom překračuje svou obvyklou roli směrem k ničivosti. Jako anthroposofové si musíme uvědomit, že za přírodními katastrofami jsou přírodní bytosti, které je způsobují. Nejsou to anonymní síly a energie, jak se nám snaží sugerovat současná přírodní věda, ale bytosti. Vrací se nám to, co jsme svými činy překročili na potřebné uměřenosti, která vytvořila harmonii střední Evropy. Naše překročení uměřené harmonie ve vztahu k středoevropským přírodním bytostem je původcem katastrof – přírodní bytosti naše neuměřené činy bolí, a reagují na ně ve své bolesti ničivostí – tak by vyjádřily podstatu problému kromě anthroposofů i tzv. přírodní národy v mnoha částech světa.

Řeky jsou přírodní bytosti, který vyvinuly během staletí ve střední Evropě harmonickou symbiosu s lidskou činností; vodníci, rusalky a jiné vodní bytosti se v českých pohádkách staly skoro dobráckými, vztah k lidským hrdinům byl v nich – proti pohádkám jiných zemí – harmonizovaný. Jarní záplavy na spolupráci s vodními bytostmi obvykle nic neměnily – patřily k rytmu roku podobně jako nízká hladina v pozdním létě. Letošní záplavy ovšem tuto harmonii citelně porušily; řeky jako bytosti se pustily do ničení svého okolí.

Vltava a Morava byly řekami, které pomáhaly nést naše země skrze jeho dějiny, byly oporou národního ducha. Atlantský vodní drak je přivedl v rozmezí pěti let po dvakrát k nespoutané divokosti. Vltava snesla zatím své přehrad, ty letos vydržely. Snad i protestovala proti Temelínu, který je od ní nedaleko. Nevíme, snesla-li by Morava plánovaný vodní kanál, ale už dnes nám hrozí, že smír s velkými řekami a jejich bytostmi byl porušen. Vltava zaplavila střed hlavního města země. Labe prošlo severozápadními Čechami a Německem jako zuřící síla. Jak dokážeme usmířit naše řeky? Jistě ne bezohledným násilím, jak jsme dosud činili, ale úsilím o harmonické spolužití s nimi. Budoucnost lidstva závisí od jeho schopnosti žít v bratrství se všemi přírodními bytostmi Země.

V České republice jsou to ony známé z našich pohádek. Občas trochu zlobily, ale v podstatě byly dobrácké. Spolu s našimi předky pro nás vytvořily harmonickou kulturní krajinu mírného pásu, vhodnou k obývání a obživě. Dnes trpí našimi neuváženými činy, a svou bolest nám dávají znát; bytosti řek se připojily k atlantskému draku, zvanému „Janovský cyklón“ a ukázaly nám, čeho jsou schopny ve své ničivé síle.

Každoročně je Michaelská doba dramatická, ale letos obzvláště. Vyzývá nás, abychom změnili své smýšlení, abychom změnili sami sebe ve vztahu k zemi, která nese naše pozemské osudy.

Rudolf Steiner jako badatel a jeho gnozeologie IV

Referát o čtvrté přednášce cyklu „Pozorování přírody, matematika a experiment a jejich výsledky z hlediska anthroposofie“, Stuttgart, 19. března 1921

Rozvinutím imaginativního představování lze umožnit, abychom vystihli podstatu smyslového vnímání jinak, než můžeme jen smyslovým vnímáním a rozumem; musíme přitom napodobovat matematické představování. Pak si člověk může tvořit představy o tom, co je rostlinné. Jednotlivé se nám pak jeví jako součást velkého celku; veškerá pozemská přírodní říše tvoří s pozemským světem velkou jednotu. Patří k ní také minerální země; i ta se pro nás stane jakousi organickou bytostí. Nelze o tom spekulovat, nýbrž jde o bezprostřední nazírání, o imaginativní představování.

Krystal soli je uzavřený, růže je součástí keře. Pro imaginativní nazírání se čas stává prostorem – ve vzpomínkovém obrazu se sjednotí události našeho celého života. Zesílený rozum může uskutečnit konkrétní obrazy našich zážitků. V těchto imaginativních obrazech ovšem už nemáme pocit svobodného bytí, jako jsme ho měli u běžné rozumové činnosti. Při běžné rozumové činnosti máme zážitek: jsi v něčem, co vůči vnějšímu světu není ničím. Co ale produkujeme jako imaginace, pociťujeme, že to žije uvnitř nějakého bytí, že tedy žijeme v realitě, i když jemné, která nás pevně nedrží. Dostaneme představu, že to, co si vnitřně zpřítomníme, když se odrážíme od životního panoramatu k vnitřní činnosti, je obsaženo v lidské síle růstu (ovšem také v síle růstu jiných bytostí). Nejprve to nahlédneme v oblasti nervové. Ve smyslových orgánech máme něco, co můžeme pochopit skrze imaginaci, uvnitř našeho organismu něco, co je podobné – jakýsi syntetický smyslový orgán.

Usilujeme o to, aby to, jak působí síly v našem nitru, se stalo duchovně-duševně průhledným. Trvá to dlouho, ale všechno, co vyjde najevo takovou vnitřní prací, se vždy může jevit zdravému lidskému rozumu jako plně pochopitelné. Vyžaduje to ovšem vytrvalou a energickou vnitřní práci. „Musíme se naučit být skromní, protože poznáváme, jak se musíme teprve krok za krokem propracovat k relativnímu lidskému sebepoznání.“ Víme pak, že tím vlastně poznáváme jen nervově-smyslový organismus člověka, ostatní stojí před námi v temnotě.

Dále si musíme v metodicky-technické meditaci postavit před duši přehledné představy. Podstatné je, že jsou to představy snadno přehledné (ne vzpomínky, reminiscence), nejlépe symbolické. Záleží na tom, co v takových představách duševně prožíváme: námi vytvořené představy přijmeme záměrnou činností do lidské duše, jako v ní jsou vzpomínkové představy. Napodobujeme jakýmsi způsobem to, co se děje ve vzpomínání. Podržíme je pak delší dobu – od sekund až po minuty. Nezáleží na představách samých, ale aby se při nich vyvinula vnitřní duševní síla. Duše se musí namáhat. Na této námaze záleží. Když se takto cvičíme, vystoupí v nás síla imaginace. Na rozdíl od vzpomínkových představ se imaginace

vztahují na naprosto objektivní světové skutečnosti. Rozvíjením vzpomínkové schopnosti pěstujeme imaginativní sílu duše.

Imaginace pak nelze lehce odstranit: máme vlastně co dělat s bytím v realitě. Ale dalším stupněm je zapomínání, že totiž pěstované: představy se záměrně odstraní z vědomí. Musí se to učinit, abychom pokročili dále; za použití všech bezpečnostních opatření se nesmí stát, abychom při tom ztroskotali (pro ně viz příspěvek S. Kubáta v tomto čísle). Pomocí při úsilí v zapomínání je vypěstování toho, co v obyčejném životě vystupuje jako síla lásky. Můžeme se podívat na to, co se v nás během života změnilo vlastní sebevýchovou; to působí ve smyslu zvýšení lidské lásky. Stáváme se schopnějšími toho, abychom obsáhli svět s láskou, abychom se ponořili do vnějšího světa s láskou.

Jistě potřebujeme také schopnost jasných logických rozumových představ, ale svůj celek nám vnější svět dává teprve tehdy, vystihneme-li jej silou lásky, která zesiluje představy. Když pokročíme v této sebevýchově, dospějeme k tomu, že skutečně můžeme v sobě prožívat zesílené zapomínání podobně jako zesílené vzpomínání.

V imaginativním světě máme obrazy, i když poukazují k realitě. „V tom okamžiku ale, kdy nastupuje zážitek zvětšené síly zapomínání, naplňují se tyto obrazy z druhé strany života tím, co je duchovní realita, a tu srůstáme s duchovní realitou.“

Těmito cvičeními se pak síla inspirace vžije do rytmické soustavy v člověku; vede nás k poznání rytmické soustavy v lidském organismu, spojené s cítěním. Tato cesta k inspiraci může být vypěstěna pouze moderním člověkem, dříve se vypěstovávala více instinktivně, jako tomu bylo v józe. Starý systém vycházel z fyzičnosti, nový vychází z duchovnosti – duševnosti. Staré instinktivní způsoby poznávání, známé z jógy, musí dnes obživnout v plném, svobodně vědomém člověku.

referuje *Jan Bouzek*

Zabezpečující opatření pro poznání v meditaci a v duchovním bádání

Referát o L1

Referuje *Stanislav Kubát*

M. Muschalle se zabýval v L1 také meditací a sebezpozorováním a podmínkami k těmto činnostem, popsaným v díle R. Steinera. Zaujala ho důkladnost s jakou Steiner probíral podmínky k meditaci a proto je ve své disertaci rozebral. Zde podávám stručný přehled odpovídající části jeho disertace. Vybral z mnoha obdobných podmínek v díle R. Steinera osm podmínek pro vnitřní práci, které označil jako zabezpečující opatření. Zjistil, že jednotlivá opatření působí na čtyřech rovinách. Tyto čtyři roviny jsou:

1) Příprava meditačního postupu, 2) diferencování pozorování (tj. rozbor objektů meditace – detailnější popis vlastností, objektů, pojmů a nalezení vazeb mezi nimi), 3) posílení schopnosti úsudku, 4) psychická stabilizace (tj. vyrovnanost duševního života).

Zabezpečující opatření působí na různých rovinách, ale přitom jedno a totéž opatření téměř vždy působí zároveň na všech čtyřech rovinách. Závěrečné opatření slouží zajištění poznání trojstupňovou posloupností postupu.

a) *Získání odstupe vůči sobě.* Vlastně je to první podmínka meditace prováděné ve smyslu anthroposofie. Člověk musí mít odstup nejen od svých osobních požadavků, ale i vůči sobě musí mít postoj jako vůči někomu cizímu. Rozhodující není předmět pozorování, ale duševní síla, která přitom musí být vyvinuta. Pozorovat sebe jako cizího člověka je něco co beztak stále děláme. Napodobujeme vidění našich zážitků očima druhého. Sebezpozorování je tedy odvozeno od pozorování jiných lidí, a to už předpokládá život ve společnosti druhých lidí. Naše osobnost se vyvíjí zpočátku napodobováním druhých lidí a osvojením si a převedením

do vlastního nitra sociálních podmínek z našeho okolí jako řeč, způsob chování, měřítko hodnot atd. Potom by se dalo chápat odpoutání se od zapletenosti do pouze osobního prožívání jako ujasnění a zatlačení sociálních jistot, které se uplatňují, když nevědomě oceňujeme cokoliv ve svém okolí i u sebe. Vnímání sebe jakoby očima druhého je začátkem vnímání sebe: odstup od sebe je distancování se od cizích určení. Zůstává otázka, co dosadit na místo cizích určení a jestli jim vůbec můžeme uniknout.

Nyní následuje pět ze šesti vedlejších cvičení R. Steinera, ale tak, jak je vidí autor v L1.

b) *Kontrola myšlenek, věcnost v myšlení.* Duchovní školení potřebuje věcné myšlení. V obyčejném životě je myšlení korigováno skutečností k věcnosti. Nezaměstnává-li se člověk fyzicko-smyslovým světem, chybí mu jeho donucující korektura. Myšlení se potom musí stát vlastním korektorem. Má umět dávat si směr a cíl. Myšlení si musí uvyknout na vnitřní pevnost, získat schopnost zůstat neústupně u jednoho předmětu.

K získání schopnosti korigovat se v myšlení mají sloužit pozorování a přemýšlení o jednoduchých věcech, které jsou nám průhledné. To může zajistit, že budeme věcně smýšlet a naše představy budou obsahovat více skutečnosti.

c) *Ovládání vůle.* Duše má vládnout v oblasti myšlenek i v oblasti vůle. Ve obyčejném životě zase život vládne nad vůlí. Klade požadavky a vůle se snaží je uspokojit. Pro vnitřní školení si člověk má osvojit poslouchání vlastních rozkazů. K tomu cvičení: zvyknout si v určitou denní dobu něco vykonat.

d) *Duševní rovnováha, ovládání citů.* Duše má získat vnitřní klid, vyrovnanost, mírnost, trpělivost, chladnokrevnost. Má sice city prožívat, ale má vládnout nad jejich vyjádřením navenek. Všechno, co bylo uvedeno, jsou vlastnosti, které nejsou zvykem, vlohou, nevědomějším jednáním. Podstatné je, že musíme tyto vlastnosti vědomě vyvíjet.

e) *Pozitivita.* Pozitivitu používáme v oblasti, kdy na sebe vzájemně působí myšlení a citové hodnocení. Citové hodnocení může totiž zužovat objektivní pohled na skutečnost. Nebyl by pak zohledněn dostatek okrajových podmínek jevu a posouzení věci by nebylo schopné dostatečně rozlišovat. Proti neobjektivnímu hodnocení máme trénovat pozitivitu. Vidět i špatné, omylné, ale všude nalézt také co je pravé, dobré a krásné.

f) *Nezaujatost.* Školíme ji v oblasti vzájemného působení myšlení a chtění. Nezaujatost má působit proti předsudkům. Také ona, jako i pozitivita má za cíl zvětšit šířku pásma okrajových podmínek zkoumaného jevu. Tím podporuje lepší rozlišování ve vnímání skutečnosti a pomáhá v nalézání lepších úsudků, poněvadž ty mohou být výběrově omezovány předsudky. R. Steiner říká: „Myšlení ve spojení s vůlí zažívá jisté zrání, když se pokoušíme nenechat si vzít nezaujatou vnímavost pro nové zážitky něčím, co jsme zažili nebo prožili. Člověk má posuzovat podle zkušeností z minulosti to, co prožívá v přítomnosti. To přijde na jednu miskou vah. Na druhou musí přijít náklonnost duchovního žáka zažít stále něco nového. A především musí mít víru v možnost, že nové zážitky mohou odporovat starým.“

g) *Příklad obranných opatření na straně emocionálně-afektivní, při vypjatých citových projevech.* Steinerova metoda vnitřního školení dalekosáhle a hluboce zohledňuje okrajové podmínky meditace. Ukazuje se to na příkladu, který uvažuje, že logický úsudek v poznání není jen výsledkem rozumu, ale může v něm působit i citové hodnocení. Nevylučuje tuto stránku vyhodnocení, ale pozitivně ji aktivuje pro svou metodu.

Vnímáme-li v obyčejném životě že je něco „pravda“ a „nepravda“, „správné“ a „nesprávné“, máme vůči tomu i určité pocity, ale ne vystupňované. U žáka vnitřní cesty musí být tyto pocity vyškoleny v mnohem vyšší míře. Logicky nesprávné mu musí působit bolest, „správné“ mu má přinést radost. Musí pociťovat až nenávisť vůči tomu, co je nesprávné. Jeho láska k pravdě, musí mít vřelý osobní charakter.

Taková opatření nepůsobí v užším smyslu harmonizujícím způsobem na duševní život člověka, vedou k vyškolení rozporných duševních vloh. Na začátku takového školení se může člověk stát přecitlivělým, ztrácí duševní rovnováhu. Je třeba dbát na to, aby charakter žáka zůstal pevný. Musí být odolný vůči vnějším vjemům v tom smyslu, že se mohou odehrát bouře v jeho duševním životě a on musí mít harmonické vzezření, gesta i jednání vůči vnějšímu světu. Nemůže proto utíkat před vnějším světem. Musí si vyvíjet porozumění vůči tomu, co od něj žádá život jako pocit tolerance. „Musí umět zároveň cítit nejživější bolest, když někdo pronese nesprávný úsudek a zároveň být plně tolerantní vůči tomuto člověku, poněvadž je v duši žáka právě tak živá myšlenka: Tento člověk musí tak usuzovat a je třeba počítat s jeho úsudkem jako se skutečností.“ (Steiner)

h) Zabezpečující charakter třístupňového postupu pozorování myšlení.

Zatímco předešlá opatření se dají nalézt i v jiných pramenech, je zcela jedinečné následující opatření, které se dá nalézt jen u Steinera. Jeden z cílů meditace je izolace jevů ve vědomí, to je ohraničení jevů a vyloučení toho, co není přehledné. Izolace probíhá nejprve v rámci výstavby meditační představy. Smysl této výstavby je ohraničit maximálně přehlednou a izolovanou myšlenkovou oblast ve vědomí. Pozorování myšlenkové činnosti nastoupí po této výstavbě. Předmětem meditace může být například rozvázně „konstruovaný“ a zhuštěný pojmový, citový a obrazový obsah. Následkem toho, jak byl vystavěn, je takový obsah přehledný a vždy reprodukovatelný.

K dosažení pravého poznání v meditaci a k vyloučení klamu a sebeklamu slouží trojstupňová posloupnost postupu v meditaci: 1) Obrácení se na symbolickou představu, 2) obrácení se na vlastní vůli v myšlení, 3) obrácení se na to, co se dostaví, když je vyloučen sebestředný pohled. Ve třech stupních tu probíhá působení principu izolace: zvyšuje se ohraničení jevů ve vědomí a vylučuje se co je nepřehledné.

V „Tajné vědě“ se Steiner zabývá problémem klamů, jimž je vystaven člověk postupující dle jeho metody, když opustí půdu obyčejného smyslového vnímání a zabývá se meditací vedoucí k imaginativní, inspirativní a intuitivní oblasti zážitků (zkušeností). Člověk, který nezná duchovní školení namítá: Je vůbec možnost chránit se před klamy, když jejich zdrojů je tolik? Je duchovní žák zabezpečen před tím, že nespočívají všechny jeho domnělé vyšší poznatky jen na klamech a sebeklamech, sugesci a autosugesci? Steiner ukazuje, že přiměřená příprava meditace umožňuje ucpat prameny klamu. Duchovní žák si přípravou získá dostatek znalostí o všem, co může způsobit klam a sebeklam a tím se může před nimi chránit. Všim, co zažije, je podněcován, aby se nedržel neurčitých tušení, vnuknutí atd. Školení ho udělá tak opatrným v tomto směru, jak je to jen možné.

Jistota meditace závisí na způsobu provedení cvičení. Doprovodná cvičení musí být zařízena tak, že vědomí duchovního žáka během vnitřního ponoření má přesný přehled o všem, co se děje v duši. Přehled se v současnosti vyjadřuje jako definice duševních okrajových podmínek. Zase jsme u izolace – jde o jasný přehled o pojmech, vytěsnění neúplně a nejasně definovaných vlastností, cizích vlivů a opomenutých prvků myšlenkového procesu v duši, atd.

Pracujeme-li trojstupňovým postupem izolace jevů ve vědomí a formulujeme v meditaci nejprve symbol pro vyvolání imaginace, jsou v něm ještě představy z vnějších vjemů. Obsah symbolu jsme nevytvářeli sami. Můžeme se oddávat klamu o tom, jak vzniknul, můžeme falešně vykládat jeho původ. Prvky symbolu pocházející ze smyslové skutečnosti

jsou sice ve vědomí záměrně nově organizovány, ale na vzniku prvků se meditující nepodílí. Nemá jistotu v jakém poměru jsou tyto prvky k jeho vědomí a proto je musí vyloučit a přejít k druhému stupni. Mimochodem, přechody z jednoho stupně do druhého musí nastat samy, bez úsilí, na krátké záblesky přechodu a s možností opětného spadnutí do předešlé fáze. A také to nějakou dobu trvá, než se druhá fáze začne objevovat.

Na druhém stupni meditace, ve cvičení pro inspiraci, žák oddálí obsah nebo symbol ze svého vědomí. Medituje jen vlastní duševní činnost, která symbol vytvářela. Ale i zde je ještě možný omyl. Způsob duševní činnosti, způsob myšlení, si člověk osvojil v dětství napodobováním vlivů a vzorů v okolí, dále výchovou a učením se. Ve způsobu myšlení je tedy přítomen neznámý zbytkový vliv z historie našeho života. Žijeme v určitém prostředí, to nás v duševním životě dalekosáhle určuje a mnohdy si to ani neuvědomujeme. I zde je tedy možný klam. Proto musíme na třetím stupni meditace odloučit, vytěsnit i tento vliv. Duchovní žák však oddálí ještě také tuto vlastní duševní činnost z vědomí. Co potom zůstane na třetím stupni, je do jisté míry očištěno od ovlivňujících veličin a předpokladů neznámého původu.

Muschalle vyslovuje domněnku plynoucí z rozboru zabezpečujících opatření. Jejich idea spočívá zřejmě na speciální teorii klamu, kterou si Steiner vytvořil a použil, ale nikde ji výslovně neformuloval ani neprobral. Rozhodující možnost klamu, ne však jediná, vzniká tam, kde obsah věci není aspoň zásadně přehledný, kde se okrajové podmínky obsahu věci nedají dobře určit. Na prvním stupni pozorujeme vnější předmět, ale neurčíme na vnitřním zobrazení vnímaného, které fyzikální příčiny stojí na straně objektu, nebo které fyziologické příčiny jsou na straně subjektu. Pracujeme-li se symbolem rostliny, vzbudí povrchní dojem, že je předmět přehledný – ve skutečnosti se vymykají přístupu mnohé určující veličiny nebo dokonce většina z nich. Naše představa rostliny je to v jistém smyslu nutný předsudek (nevíme o ní ani zdaleka všechno). V meditaci, která staví na určitém pojmu rostliny, přeneseme přirozeně nejprve také tento předsudek do meditace.

V druhé fázi meditace už není tento předsudek podstatný. Už nejde o pravdivostní hodnotu nebo platnost námi použitého pojmu rostliny. Teď jde o vnitřní aktivitu myslícího člověka, která vyrábí takovou (i třeba problematickou) představu. S ohledem na to, co je teď pozorováno už nemá určující sílu možnost klamu, která vychází z předběžnosti použitého pojmu.

Pozorujeme-li myšlenkovou činnost, musíme si uvědomit, že podléhá vlivům z historie našeho života a společenskému a kulturnímu okolí, v němž žijeme. Myšlenková činnost obsahuje mnohá neznámá určení, ustanovení, která mohou vést ke klamům i při vyhodnocování této činnosti. Ať prožíváme a vnímáme při pozorování myšlenkové činnosti co chceme, je to proniknuto vlivy, které unikají našemu vědomí. Jestli máme proniknout pojmy něco, co jsme takto prožili, musí být platnost těchto pojmů pochybná, poněvadž tvorba pojmů nemůže brát v ohled všechny předpoklady dosavadní historie našeho života. Na třetím stupni proto nedbáme ani na myšlenkovou činnost. Steinerovi jde o formu odstupu od sebe, která je vlastně odstupem od cizího určení, od cizího ovlivnění. Snad je to způsob chápání následující myšlenky R. Steinera (GA 214, 8. přednáška). (L3)

„Když se chápeme jako myslící lidé, jsme subjektem. Hledáme objekty, pozorujeme přírodu, lidský život...“ – „U člověka usilujícího o iniciační poznání nastává jiná orientace. Zpozoruje, že je jako člověk objektem a musí k tomuto objektu člověk hledat subjekt. ... V iniciačním poznání musíme uprchnout ze sebe ven. ... V obyčejném myšlení přemýšlíme o věcech. V iniciačním poznání musíme hledat, jak jsme v kosmu myšlení.“

Výstavba meditace popsaná na příkladu kříže s růžemi.

Jde o použití předešlých myšlenek. Příklad čtenáři díla R. Steinera znají, zde jde o strukturu meditace, o vzor tvorby symbolu v meditaci. Strukturu nejde použít jako standardní postup v jiných námětech pro meditaci, snad jde použít základní myšlenku anebo části struktury.

Steiner líčí výstavbu symbolu, v tomto případě obrazu kříže s růžemi. Výstavba probíhá v řadě sedmi kroků.

1) Empirické základní prvky. Rostlina a člověk.

První krok výstavby meditace se dá označit jako stanovení základních prvků. Základní prvky jsou v tomto případě pojmy rostlina a člověk. Přitom jsou pokud možno plasticky představeny podstatné znaky těchto pojmů. Steiner píše: „Představme si rostlinu jak roste z půdy, jak vyhání jednotlivé listy a rozvíjí se do květu. A nyní si myslíme člověka postaveného vedle této rostliny. Oživíme si v duši myšlenku o tom, jak má člověk vlastnosti a schopnosti, které se dají nazvat dokonalejšími vůči rostlině. Pomysleme na to, jak se člověk podle svých citů a své vůle může pohybovat na různá místa, zatímco je rostlina upoutána k půdě.“

2) Kontrastování.

Jak vidíme, děje se volba podstatných znaků základních elementů na prvním stupni už podle jistých kritérií hodnocení. Lidské přednosti jsou postaveny vůči rostlinným nedokonalostem. Na druhém stupni nastává teď zrelativnění nebo obrácení vyskytnuvších se předností a nedostatků: Lidské přednosti vůči rostlině mají za následek zároveň zatěžující nedostatky a naopak. Podle Steinera: „Teď si řekněme: ano, jistě je člověk dokonalejší než rostlina, ale vystupují mi na něm také vlastnosti, které nevnímám na rostlině a následkem jejich nepřítomnosti u rostliny se mi jeví rostlina v jistém ohledu dokonalejší než člověk. Člověk je naplněn žádostmi a vášněmi, a následuje je ve svém chování. Mohu u něj mluvit o zmýlení v důsledku jeho pudů. U rostliny vidím, jak se řídí čistými zákony růstu od listu k listu, jak otvírá květy bez vášně slunečnímu paprsku. Mohu si říci: Člověk má jistou dokonalost vůči rostlině, ale vykoupil si tuto dokonalost tím, že nechal ve své bytosti přistoupit pudy, žádosti a vášně k čistotu projevujícím silám rostliny.“

3) První forma symbolizování.

Na základě dosud podniknutých charakterizování a ohodnocení nastupuje nyní první forma symbolizování. Zelená šťáva rostliny symbolizuje rostlinnou přednost vůči člověku – její zákony růstu prosté vášně. Naproti tomu červená barva krve je symbolem lidských vášní. Tak se říká: „Nyní si představím, že zelená barva šťávy protéká rostlinou a je výrazem čistých zákonů růstu bez vášně. A potom si představím, jak červená krev protéká tepnami člověka a je výrazem pudů, žádostí a vášní. To všechno nechám vyvstat ve své duši jako živou myšlenku.“ Jak se ukazuje, nejsou symboly voleny libovolně, ale podle logiky věci: Rostlinná šťáva a krev plní analogické funkce v rámci biologické organizace rostliny a člověka. Jsou také mimo to srovnatelným způsobem podstatnými pro dotyčné symbolizované vlastnosti – rostlinná šťáva pro vegetativní síly rostliny, krev pro vyživování se pudů, žádostí a vášní u člověka. Podle toho symbolizuje zelená rostlinná šťáva trojí: rostlinné zákony růstu, jejich oproštění od vášní a nakonec čistotu jako morální ohodnocení nepřítomnosti vášně. Naproti tomu má červená krev dva významové obsahy: celý komplex lidských pudů, žádostí a vášní a jejich morální hodnocení.

4) Druhá forma symbolizování.

V dalším kroku je rozšířen symbolický obsah symbolu krve, podle specifických předností, které má člověk vůči rostlině. Na rozdíl od rostliny je člověk schopen aktivně zasáhnout do své morální přirozenosti a vyvíjet se v tomto ohledu. Steinerovými slovy: „Potom si představím, jak je člověk schopen vývoje, jak své pudy a vášně může prostřednictvím vyšších duševních schopností napravit a očistit. Myslím si, jak je tím zničena nižší stránka pudů a vášní a zrodí se znovu na vyšším stupni. Potom si můžu krev představit jako výraz očištěných a napravených pudů a vášní.“ Krev teď nesymbolizuje už jen pudy a vášně, ale také jejich

schopnost proměny, schopnost člověka způsobit něco na tomto poli díky „vyšším duševním silám“ a nakonec „zničení nižší stránky“ a její metamorfóza v něco očištěného, napraveného.

5) Třetí forma symbolizování.

V dalším kroku je teď symbol krve vyzdvižen jiným symbolem, který opět je vzat z rostlinné říše. Steiner píše: „Podívám se teď například v duchu na růži a řeknu si: v červeném plátku květu růže vidím barvu zelené rostlinné šťávy proměněnu v červenou. A červený květ růže se řídí, tak jako zelený list, čistými zákony růstu, prostými vášní. Červená barva květu růže mi teď může být symbolem takové krve, která je výrazem očištěných pudů a vášní, které odvrhly nižší v sobě a ve své čistotě se rovnají silám, které působí v růži.“

Červený květ růže se teď stává nosičem významů, které až dosud byly přiřazeny symbolu krve. Je syntéza mezi rostlinnými nosiči významů a těmi, které pochází z lidské sféry. Co se vyjadřuje na obrazné rovině ve formě takové syntézy, to nalézá svou analogii na reálné rovině: očištěné pudů a vášně člověka se rovnají ve své čistotě „silám, které působí v květu růže“.

6) Výstavba v rovině citů.

Výše už bylo zmíněno, jak je důležitá Steinerovi nejen obrazná struktura symbolu, ale právě tak velkou důležitost mají pro něj při výstavbě meditace citové zážitky. Při vlastním ponoření se by vlastně měly stále spolu zaznívat. V následujícím udává, které zážitky všeobecně hrají roli až do tohoto stadia výstavby obrazu. Tak píše: „Pokouším se teď nezpracovávat takové myšlenky jen ve svém rozumu, ale chci je nechat oživnout ve svém citění. Mohu mít oblažující pocit, když si představím čistotu a oproštěnost od vášní u rostoucí rostliny. Mohu v sobě vybudovat cit pro to, jak jisté vyšší dokonalosti musí být vykoupeny získáním pudů a žádostí. To může proměnit blaženost, kterou jsem předtím pociťoval, ve vážný cit. A potom mohu v sobě podnítit cit osvobozujícího štěstí, když se oddám myšlence na červenou krev, která může být nositelem vnitřních čistých zážitků, tak jako červená šťáva květu růže. Jde o to, aby se člověk nestavěl bez citu vůči myšlenkám, které slouží výstavbě symbolické představy.“

7) Čtvrtá a uzavírající forma symbolizování.

Až dosud vybudovaný obraz zažije teď obnovenou a uzavírající proměnu. Ta potom představuje konečný symbol, který je obsahem vlastního ponoření se. Všechno ostatní slouží jen k jeho přípravě. Steiner navrhuje následující: Potom, co se člověk rozplýval v takových myšlenkách a pocitech, nechť si je promění v následující obraznou představu. Představme si černý kříž. To je symbol zničené nižší stránky pudů a vášní. A tam, kde se břevna kříže protínají, si myslíme sedm červených, zářících růží uspořádaných v kruhu. Tyto růže nechť jsou symbolem krve, která je výrazem pro napravené, očištěné vášně a pudů.“

Literatura

L1 Michael Muschalle: Das Denken und seine Beobachtung. Untersuchungen zur Beziehung zwischen Epistemologie und Methodologie in der Philosophie Rudolf Steiners. Disertace. In: www.studienzurAnthroposophie.de

L2 R. Steiner – trojstupňový postup – GA 210/7. přednáška – Staré a nové zasvěcovací metody.

L3 R. Steiner o meditaci:

GA 316 Meditativní návody k prohloubení léčebného umění

GA 305 Duchovně-duševní síly umění vychovatelského

GA 214 Tajemství trojice

GA 25 Filozofie, kosmologie, náboženství – francouzský kurs.

Anthroposofie na cestě do 21. století – pohled zpět a impulsy budoucnosti

Nedostal jsem se v tomto roce na pražskou přednášku Johanna W. Schneidera, ale o jeho přednášce ve Vídni referoval podrobně Mitarbeiter-Brief Rakouské AS č. 46 z května 2002. Minulá doba Michaelova začala okolo r. 650 př. Kr., ta založila vývoj směrem k rozvoji vědomí. Její nástup znamenal vznik filosofie v Řecku a v Číně, působení Buddhovo v Indii. Tenkrát byli vysláni do světa ti, kdo toto poznání iniciovali, a nelze zapomenout, že Rudolf Steiner působil na počátku současné Michaelské epochy. Ale dnes záleží na nás na všech: vnitřní postoj jednotlivého člověka dnes tvoří dějiny. Gándhí stál také svým impulsem na jejím počátku, a svou dobu předešel. Zdánlivě nezmocní disidenti byli hlavní silou, která způsobila rozpad sovětského impéria. Loňský útok na World Trade Center 11. září ukázal obraz současné skutečnosti. Pociťujeme bezmoc, zejména na sociálním poli, ale ten průchod pocitem bezmoci může otevřít cestu vpřed. Teprve když mne už nenese stará tradice, mohu rozvinout vlastní aktivitu do budoucnosti. Kultura budoucnosti spočívá v prožitku Ty. Nový individualismus spočívá na přímém osobním vztahu k Bohu jak k Ty; tento osobní vztah pociťují dnes mnozí i mimo křesťanství, včetně muslimů. Svět nelze dnes pochopit bez pohledu do budoucnosti. Viktor Frankl napsal o koncentračním táboře, že ho přežil jen ten, kdo věřil ve svou budoucnost. Musíme se učit, že není důležité, co nám život přinese, ale co od nás život očekává. A Václav Havel ve svém eseji shrnul tento problém takto: „Naděje je především vlastností ducha... Naděje vytváří životní síly.“ Vnitřní naděje mne předchází, je silou Já, silou budoucnosti

Přítomnost je pochopitelná jen tak, že je studována ve vztahu ke smyslu dějin. Dějiny se občas stávají apokalyptickými. Některé jevy v dnešním světě jsou apokalyptické, a přinášejí k nám budoucnost. Konec Země přitahuje k sobě to, co může po jejím konci trvat. Podobně v biografii je potřebí se identifikovat s tím, kam jde, čím bude, nikoli s tím, co byl „Jsem ten, který může a chce být – to je apokalyptičnem také v životě jednotlivého člověka, to je michaelská kultura v novém smyslu

Michael dnes čeká na jednajícího člověka. Chce odpovědného člověka v zodpovědných iniciativách. Nikoli starou tradici. Dnes je hledán takový anthroposof, kterému se dá věřit proto, že mluví ze sebe. Zdůvodnění se nehledá – starý Saturn neláká. Nejde o to, abychom citovali, ale aby z nás šlo to, co jsme sami prožili. Pro dnešní dobu platí

„Chci prožít, jak mluví lidé z tohoto světa, nikoli hovořit o sobě.“

J. Bouzek

Konference „Iluze století: Wilsonovo sebeurčení národů, Steinerova kritika a otázka národních menšin dnes“ ve Vídni

Škoda, že pozvání na konferenci o nacionalismu ve východní části střední Evropy ve Vídni přišlo tak pozdě, že tam nikdo nemohl jet; ovšem všichni řečníci byli jen z Německa a Rakouska, s výjimkou Jánose Darvase, který je původně z Maďarska, ale žije už dlouho v Německu.. Původním iniciátorem byl Ramon Brüll, vydavatel Info3, který inauguroval na tomto setkání svou knihu k této otázce. Anthroposofové mají dnes svůj obzvláštní úkol – snažit se harmonizovat síly středu, nedopustit znovuoživení konfrontace mezi německy mluvícími zeměmi a jejich východními sousedy; každý má kus své pravdy a bylo škoda, že zazněly jen její části. Adam Michnik při nedávné jubilejní konferenci Francouzského centra CEFRES v Praze to řekl lapidárně: Dialog mezi ichtyologem a rybou může být někdy užitečnější než dialog mezi ichtyology, ale už je načase, aby národy východní částí střední Evropy nebyly v takových dialozích pouze rybami.

Nikdo nejsme bez viny, ale vytváříme budoucnost skrze nás, co z minulosti do ní pustíme, to tam budeme mít. Nové nacionalismy jsou inspirovány těmi, komu fragmentace východní části střední Evropy prospívá: Třetí světová válka by jistě neznamenal vítězství těch, kdo se snaží znovu vykopávat válečnou sekeru. Jednostranná interpretace dějin a situace není cestou k porozumění.
J.B.

Interview s Wagari Maathi z Nairobi

(podle RSF Quarterly z 30 června 2002)

Profesorka W. Maathi pracuje na reforestaci východní Afriky, ve které se narodila; studovala ve Spojených státech biologii a působila na univerzitě v Nairobi. Je vůdkyní hnutí *Green Belt Movement (Hnutí zeleného pásu)* v Keni, jehož programem je především obnova lesů v zemi.

Keňa produkuje většinou kávu a čaj na export, obyvatelstvo nevypěstuje dostatek potravin ani dost dříví na vaření. Deforestace pro monokulturní plantáže odstranila lesy a způsobila rozsáhlé eroze. Stromy dávají palivové dříví, mnohé z nich také ovoce k doplnění potravy. Sazení stromů nepotřebuje ani mnoho znalostí, ani mnoho peněz. Lze říci lidem „Můžete aspoň sázet stromy“. Některé stromy jsou uctívány, zejména fíkovník; jeho kořeny sahají hluboko. Kde je fíkovník, je obvykle také pramen; kořeny asi umožňují spodní vodě pronikat ztvrdlou zemí nahoru. Ústní tradice říká: „Nekácej stromy, jsou to Boží stromy“, nikoli se zdůvodněním, že pomáhají spodní vodě nahoru, ale poselství je správné.

Státní školky se sazenicemi stromů byly obvykle daleko, proto jsme museli zřídit nové školky; nebyla tradice sázení stromů, protože před plantážemi jich bylo dost a bylo tedy zapotřebí sázení stromů také učit. Začala jsem s hnutím nepolitickým, ale časem jsem zjistila, že po mně chce vláda povolení i na tak nepolitickou věc, jako školení o sázení stromů, a že mi ho chce odmítat. Problém začal, když jsem řekla: „Byla jsem v lese a někdo tam pořezal stromy. Kdo to byl?“ Lokální náčelníci poráželi stromy ilegálně pro vlastní profit. V takové situaci nemělo smysl říkat ženám: sázejte stromy, když vám je úředníci porazí. Dělalí to i tehdy, když sami vědí, že působí erozi, vysychání a degeneraci půdy. Pak už nemělo smysl říkat ženám: „Zastavte erozi půdy!“ Bylo zapotřebí zastavit kácení.

Jaká v tom byla role mužů? Malá. Ve východní Africe bylo mužským úkolem především zajistit bezpečnost. Když koloniální mocnosti přivedly armádu a policii, mnoho mužů vstoupilo do ozbrojených složek – zajišťovali koloniální vládu jednak přímo, jednak nepřímo: byli tak izolováni od svého společenství. Když ostatní muži sedící doma chtěli sami zajišťovat bezpečnost starým způsobem, dostali se do vězení. Daňové zatížení vytvořilo potřebu získat peníze; muži odešli za prací ze svých komunit do měst, aby vydělali peníze. Dnes je vysoká nezaměstnanost, muži nemohou být všichni absorbováni do armády, policie, úřadů ani továren: mnoho mužů se zabývá sebedestruujícími aktivitami; je to ostuda, ale své kořeny to má v koloniálním období.

Přijali jsme za normu, že muži odcházejí za prací a ženy zůstávají doma. To významně přispělo k rozšíření AIDS. Ženám přinesli AIDS muži přinucení pracovat ve městech, navštěvující je o dovolených. Vůdkyní zeleného hnutí jsem se stala postupně. Zjistila jsem, že jsem účastníkem života, kapkou, ale chci být schopnou a užitečnou kapkou. Nejsem už náboženská, ale spirituální. Vidím se jako součást živé komunity rostlin a zvířat, všeho, co žije. Získala jsem tím pokoru. Pochopila jsem, že jsem součást procesu vývoje a musím uskutečnit svůj úkol. Péče o životní prostředí má velmi hluboký spirituální význam; není tak podstatné, kam se dostanu po smrti, jako abych splnila svůj úkol. Někdy si přeji, abych to byla poznala dříve, abych měla více času svůj úkol splnit.

Doufáte, že skrze Green Belt Movement také další začnou prožívat svou spiritualitu?
Naši kněží potřebují daleko hlouběji pochopit vztah mezi spiritualitou, náboženstvím a

ochranou životního prostředí. Žijeme ve světadílu, ve kterém je mnoho problémů: chudoba, nemoci, nevzdělanost. Nelíbí se mi, když si lidé myslí: nemůžeme nic dělat, musíme přijmout vůli Boží. Mohou vysázet stromy, které jim přinesou stín, ovoce a čistou pitnou vodu. Mohou se najíst a vyskakovat si radostí, protože budou zdraví.

Ale to vyrostete rozvojem vědomí a prací. Musíme tu práci udělat, jsme tu proto; Bible nám říká, že budeme jíst ovoce své práce. Nesmíme dopustit závist, korupci, nespravedlnost, nerovnosti. Proto jsou mi tak důležitá lidská práva – respektování důstojnosti lidských bytostí. Ale lidské bytosti musí také pochopit, že jsou to ony, kdo se musí probudit, jít k řece a napít se vody. Voda k nim sama nepřijde. (JB)

Blahopřání Obci křesťanů

Obci křesťanů, naší sesterské spolupracovnici, se podařilo tímto roce dosáhnout registrace jako náboženská společnost. Tím může mít i oficiálně své kněze a další orgány jako ostatní dříve už státem uznávané církve. Blahopřejeme k tomu výsledku dlouhého a namáhavého snažení faráře Franka Peschela i mnoha dalších a přejeme, aby prostor, který byl takto otevřen, přinesl užitečné plody nejen Obci samé, ale také této zemi, její duchovní obrodě a bytosti anthroposofie mezi námi.

(red.)

Komu patří český tisk?

Protože jsme byli na toto téma několikrát dotazováni, uveřejňujeme zde základní data o vlastnictví českých deníků, s průměrnou výší nákladu (stav květen 2001; u týdeníků a žurnálů je stav obdobný).

a) německé vlastnictví:

Rheinisch-Bergische Druckerei- und Verlagsgesellschaft, Düsseldorf: Lidové Noviny 96 tis., Mladá fronta Dnes 344 tis.

Passauer Neue Presse, Pasov: Slovo (České, Moravské) 42 tis., Zemské Noviny 93 tis., Moravskoslezský (Moravský) den 30 tis., Deníky Bohemia 251 tis. (v tom Východočeské, Středočeské, Západočeské, Severočeské a Večerník Praha), Moravské noviny Rovnost 39 tis., Moravské noviny Svoboda 40 tis. (podle několika pramenů existuje mezi oběma kartelová dohoda).

Dow Jones-Handelsblatt Düsseldorf: Hospodářské noviny 75 tis.

b) švýcarské vlastnictví: Rigier, Curych: Blesk 327 tis., Sport 63 tis.

c) švédské vlastnictví: (až později vydáváno) Metro, prý asi 80 tis.

d) čeští vlastníci: Právo (a.s. Borgis, Z. Porybný) 207 tis.; Haló noviny (Futura, KSČM) 35 tis.

(red.)

Obsah

Rudolf Steiner, Můj anděl

Jan Bouzek, Potopy a záplavy

Rudolf Steiner jako badatel a jeho gnozeologie IV (přednáška z 19. března 1921 ve Stuttgartu, referuje J. Bouzek)

Zabezpečující opatření pro poznání v meditaci a v duchovním bádání. Referát o disertaci M.

Muschalleho, referuje Stanislav Kubát

Jan Bouzek, Anthroposofie na cestě do 21. století – pohled zpět a impulsy budoucnosti

Konference „Iluze století: Wilsonovo sebeurčení národů, Steinerova kritika a otázka
národních menšin dnes“ ve Vídni (J.B.)
Výtah z interview s Wagari Maathi z Nairobi (J.B.)
Blahopřání Obci křesťanů (red.)
Komu patří český tisk? (red.)

Inhalt

Rudolf Steiner, Mein Engel
Jan Bouzek, Flut und Überschwemmungen
Rudolf Steiner, Rudolf Steiner als Forscher und seine Gnoseologie IV (Vortrag 19. III. 1921 in
Stuttgart, referiert Jan Bouzek)
Versicherungsmassnahmen der Erkenntnis in der Meditation und in der
Geistesforschung, nach M. Muschalle, Das Denken und seine Beobachtung.
Untersuchungen zur Beziehung zwischen Epistemologie und Methodologie in der
Philosophie Rudolf Steiners, referiert
Stanislav Kubát.
Jan Bouzek. Anthroposophie auf dem Wege ins 21. Jh. – Rückschau und Zukunftsimpulse
Tagung „Illusion des Jahrhunderts: Wilsons Selbstbestimmung der Völker, Steiners Kritik und
die Frage der nationalen Minderheiten heute“ in Wien
Auszug aus einem Interview mit Wagari Maathi aus Kenya (J.B.)
Glückswünsche an die Christengemeinschaft (Red.)
Wem gehört die tschechische Presse? (Red.)